

Dio koji obuhvaća razdoblje od 1945. na ovamo u okviru je razmatranja XX st. najdalje. Podijeljeno je na više dijelova: »Kulturne transformacije«, »Prostorne transformacije«, »Urbanističko planiranje«, »Metamorfoza krajo-braza«, »Kulturna dobra i njihova sudbina«, »Fizički aspekt krize okoliša« i »Eksternalije«. Autor nastavlja s problemima i rezultatima izgradnje cesta, Unske pruge, tvornica. Kao što je poznato, upravo na ovom području izabran je prvi radnički savjet 29. XII 1949. u tvornici »Prvoborac«.

Govoreći o »Kulturnoj transformaciji«, autor govori, među ostalim, i o prilivu seoskog stanovništva u gradove takvim tempom i u takvom broju kakav nije poznat u povijesti ovoga kraja.

U »Fizičkom aspektu« tretira u prvom redu problem koji je poguban za sve živo, kao i za spomenike — zagađivanje. U »Eksternalijama«, među ostalim, govori o otpacima iz tvornica, što zagađuju okoliš, te problemima što ih stvara uzletišta u Kaštelima.

Na kraju je knjige »Zaključak« (217—221), pa kratak sadržaj na francuskom jeziku (223—225), popis kratica, izvora i literature, te popis ilustracija, ukupno 78 vrlo uspjelih i dobro i pažljivo biranih (227—250), te kazalo geografskih pojmova (251—257).

Knjiga je vrijedan prilog povijesti i suvremenoj problematici ovoga kraja. Autor je u ovom (kako sam kaže) sintetskom radu dao odličan plan, po kojem bi se timskim radom mogla analitički obraditi složena problematika, ne samo ovoga kraja, nego i drugih regija koje su povijesno i kulturno povezane u manje cjeline.

dr Danica Bužić-Božančić

IVAN ĐUR IĆ, SUMRAK VIZANTIJE.

(Vreme Jovana VIII Paleologa 1329—1448), Beograd 1984, 486.

Zapadna se civilizacija može već punih 500 godina pohvaliti izuzetnim zanimanjem za bizantološke studije. Što je tome razlog? Da li je to srazmjerno značenje bizantske povijesti u cjelini evropske i svjetske povijesti srednjega vijeka? Bizant je kroz čitavo to razdoblje za evropske historičare bio vrlo izazovan predmet istraživanja i stavljao ih pred nebrojene probleme: bizantska civilizacija nije ni zapadna, ni istočna, nije to više ni antički helenizam, a ni moderna Grčka. Ta država kronološki pripada srednjovjekovlju, a po mnogo čemu je još u antici. Kada na evropskom Zapadu zamire gradska privreda i grad općenito, Carigrad i dalje ima nekoliko puta više stanovnika nego što je imao ijedan zapadnoevropski srednjovjekovni grad na vrhuncu svoje moći i bogatstva. Kada je na Zapadu feudalizam u svom apogeju, u Bizantu se počinje tek javljati. Takva pojednostavljena pitanja se već odavna ne postavljaju, jer su, ili riješena ili bespredmetna, ali se zanimanje za proučavanjem bizantske povijesti nije smanjilo.

I jugoslavenske zemlje imaju dugu tradiciju bizantoloških studija: da bi upoznali povijest svoga vlastitoga naroda, neki su historičari već i prije 100

i više godina čitali binantske izvore i izučavali bizantsku povijest. Beograd je bio jedan od prvih centara u svijetu koji je već 1905. god. zaslugom Dragutina Anastasijevića, dobio Katedru za vizantologiju. Pri njoj je kasnije organiziran i Seminar. Godine 1948. zahvaljujući Georgiju Ostrogorskom, osnovan je i Vizantološki institut. Brojna izdanja ovog Instituta svjedoče o živoj, danas već skoro 40-godišnjoj djelatnosti. Prvenstveno je aktivnost usmjerena na »Zbornik radova Vizantološkog instituta«, svakako jedan od danas najcjenjenijih bizantoloških časopisa u svijetu, čiji je 23. svezak upravo u tisku.

Institut je objavio danas već klasičnu ediciju — Vizantijske izvore za istoriju naroda Jugoslavije I—IV (1955. 1959. 1966. 1971.), a u pripremi su V i VI svezak; zatim akte 12. međunarodnog bizantološkog kongresa, održanog 1961. god. u Ohridu, te desetak monografija o različitim temama iz bizantske povijesti.

Posljednja u nizu ovih monografija, izdana u suradnji s »Narodnom knjigom«, jest »Sumrak Vizantije« Ivana Đurića, docenta na Filozofskom fakultetu u Beogradu.

Naslov asocira na neko apokaliptično stanje. Zaista su početak 15. stoljeća i cijela vladavina Ivana VIII »sumrak« Bizantskog Carstva. Ako zane-marimo činjenicu da je ovakav naslov vjerojatno impresivniji za eventualnog čitatelja, čini mi se da bi, po onome što obrađuje i na način na koji obrađuje, bio primjereniji naslov »Car Ivan VIII Paleolog, njegova ličnost, njegovo doba«.

»Sumrak Vizantije« razlikuje se od dosadašnjih izdanja Instituta po tome što pokušava prikazati u cijelosti jednu epohu, razdoblje vladavine jednog od careva. Do sada su istraživački naponi bili usmjereni na razrješavanje nekih tematskih cjelina u kraćem ili dužem vremenskom periodu (usporedi, npr., G. Ostrogorski, »Pronija«, 1951; B. Ferjančić »Tesalija u 13. i 14. veku«, 1974; J. Ferluga, »Vizantijska uprava u Dalmaciji«, 1957). Možda je Đurićeva tema, put, ako njime krenu i drugi bizantolozi, da se proučavanjem vladavine mnogih, a u idealnom slučaju svih bizantskih careva, te »zbrajanjem« tih rezultata, stvore uvjeti za pisanje nove sinteze bizantske povijesti.

Đurić, i sam vrlo dobro, primjećuje (13) da je Bizant u razmatranom razdoblju »carstvo koga nema«. Od tridesetih godina 14. stoljeća budućnost Bizanta ovisi sve više o vanjskim faktorima, i sve manje o Carstvu samom. Mlečani i Genovljani bili su prisutni u Carigradu već nekoliko stoljeća, zatim je ojačala Srbija, naposljetku su Bizant uništavali i konačno srušili Turci Osmanlije. Zbog toga se i Đurićeva knjiga morala nužno baviti i poviješću ovih naroda, naravno, u mjeri u kojoj je potrebno da bi se objasnilo unutrašnje stanje u Bizantskom Carstvu.

Bizantsko je Carstvo bilo u doba Ivana VIII, pa i općenito u posljednja dva stoljeća svojega postojanja razapeto između teorije i prakse, između ambicija i realnosti. Težak teret religijskog, kulturnog, ideološkog, pa i civilizacijskog naslijeđa opterećivao je komunikaciju Carstva s vanjskim svijetom koji je za to imao ili sve manje ili uopće nije imao sluha. Konačno, pokazalo se da je taj teret presudno utjecao i na konačnu, tragičnu sudbinu Carstva.

Đurić je pokazao kako je i prije, a i za vrijeme vladavine Ivana VIII Carstvo postepeno gubilo osobine političkog subjekta i pretvaralo se u vrlo interesantan objekt nad kojim su se sukobljavali interesi velikih sredozem-

nih sila, prvenstveno Venecije i Turaka Osmanlija. Carstvo je prema van bilo sve slabije, ali ni unutrašnjopolitička situacija nije bila bolja. Naprotiv, regionalizmi, centrifugalne sile feudalizacije, uzeli su toliko maha da vlast bizantskog cara u doba Ivana VIII gotovo ne prelazi carigradske zidine. Ako u većem dijelu teksta Đurić upotrebljava Carigrad i Carstvo skoro kao sinonime, ne čini to slučajno, a još manje griješi. Svi, i Bizantinci i evropski Zapad i Osmanlije, pojam Carstva u to vrijeme izjednačavaju s njegovom prijestolnicom.

Đurićev tekst nije suhoparno, dosadno navođenje prikupljenih podataka, kao što se to često zna događati u našoj historiografskoj produkciji. To je jedna lijepa, smirena naracija koja nas vraća na spoznaju da historiografija bez šire čitalačke publike, koju stječe, između ostalog, i autorovim stilom, ne vrši u potpunosti svoju društvenu funkciju. Ova knjiga ima i imat će svoje čitatelje.

Sama koncepcija Đurićeva djela tradicionalistička je u najboljem smislu riječi. Nakon obvezatna uvoda, te iscrpna, eruditskog opisa situacije u kojoj se Carstvo nalazilo, autor se prividno koncentrira na biografsko prikazivanje Ivana VIII Paleologa, ali se na tome niipošto ne zaustavlja. Kroz fascinantnu carevu ličnost prelamaju se svi ključni problemi Carstva i opis njegova života samo je povod za široku društvenu povijest, kojoj metodološke uzore treba svakako tražiti u francuskoj analističkoj školi i u »histoire totale« — »totalnoj historiji« čije pisanje zagovaraju neki od analista. I naslovi koje Đurić daje pojedinim poglavljima svoje knjige, asociraju na analiste i odaju, već na prvi pogled, pokušaj »legoffovskog« pogleda na historiju — »Carstvo koga nema«, »Prvi drugi car« i još neki. Takve igre riječima, nespojive su s događajnom i pozitivističkom historiografijom.

Da bi dobio cjelovitu sliku zbivanja, Đurić je konzekventno rabio ne samo bizantske, već i mletačke, južnoslavenske, turske i druge izvore. Pobornici »događajne« historiografije u pravilu će izvještaj iz diplomatskog materijala smatrati puno vrednijim nego li onaj iz narativnih izvora. U nekim će trenucima ići tako daleko da ih odbace kao nepouzidane i neprovjerljive. Đurić nije pao u zamku takve logike, u njegovom se radu ravnopravno pronalaze i jedni i drugi izvori, a eventualna konfrontacija podataka samo olakšava put do konačne historiografske konstrukcije.

Zasnivajući svoje pričanje djelomično i na narativnim izvorima, Đurić nije mogao, a očito nije ni želio, izbjeći teme koje su do najnovijih vremena historičari ili zanemarivali ili izbjegavali. Hrabro se upustio u razjašnjavanje bizantskog mentaliteta onog vremena, raspravljao o očevidnom osjećaju inferiornosti pred Zapadom, a naročito pred Italijom. Taj kompleks manje vrijednosti izražava se kroz zavist, na primjer, prema onima koji su mogli ostati u bogatim talijanskim gradovima. Ili, Đurić razgraničuje razlike između etničkog elementa i njegove ideologije — Carstvu je grčko bilo njegovo nacionalno biće, a na prostoru svedenom na Carigrad i dijelove Moreje i Trakije, vladala je i dalje romejska ideologija nekadašnjeg Carstva ili onog, što je od tog Carstva ostalo.

Prezentirani podaci i zaključci samo su neki od Đurićevih rezultata i dobro ilustriraju njegovu metodu. Razmišljanje o vremenu prošlom da bi se shvatilo vrijeme sadašnje smatram apsolutno prihvatljivim pristupom koji bi, idealno, trebao vratiti historijskoj znanosti društvenu ulogu u skladu s

njezinim tradicijama i neospornom važnošću, kako bi ona postala zaista neka vrst »učiteljice života« budućim generacijama.

Ponajviše zaslugom Georgija Ostrogorskog stvorena je čitava škola bizantologa i medievalista. Oni su njegovi manje ili više uspješni nastavljači, iako je Ostrogorski u svjetskim razmjerima veoma poznat i, vjerojatno, među najvećim historičarima koji su djelovali na našem tlu, a i danas je, desetak godina nakon smrti, njegovo djelo jedan od kamena temeljaca suvremene bizantologije. Ako je Ostrogorski u bizantologiji u potpunosti afirmirao ekonomsku i socijalnu historiju, očito je odgajao svoje učenike da moraju ići dalje. Mislim da je Ivan Đurić, jedan iz mlađih generacija (1947) na dobrom putu (ako to već nije učinio) da spoji u najprikladnijem omjeru dvije tradicije: onu Ostrogorskoga i onu francuskih analista. Radeći na takav način u »Sumraku Vizantije«, stvorio je djelo vrijedno poštovanja.

Ivo Goldstein

RÁNKI GYÖRGY, PROSTORI DJELATNOSTI, TOKOVI NUŽNOSTI (MOZGASTEREK, KÉNYSZERPÁLYÁK)

Zbornik, Budapest 1983, 541 str.

Studije profesora Ránki Györgya izlažu nam tri glavne teme mađarske historiografije:

- I. Teorija i metodologija (str. 9—205)
- II. Ekonomska i socijalna historija (str. 205—385)
- III. Politička povijest (str. 385—525)

Da li imaj u smisla i opravdanja historija i historiografija? Iako je odgovor Ránkija na ovo pitanje potvrđan, on ne pruža razrješenje, jer i dalje ostaje mnogo problema. Ránki zna da suvremeni historičar ne posjeduje »kamen mudrosti« u ruci. Svoja istraživačka pitanja, metodološki pristup, razne pojmove on mora stalno i uvijek iznova razmatrati. Autor zna i to da bez obilnih evropskih informacija nema moderne historiografije.

I. Prva glavna tema Ránkijevih studija ima četiri dijela:

1. Smisao historije (str. 9—22.)

2. Ekonomija i historija, raskršće ekonomske historije (str. 22—120.)

U ovom dijelu Ránki daje kratak pregled od početaka ekonomske historije, nastavlja s metodološkim pitanjima marksističke ekonomske historije pedesetih godina ovog stoljeća i završava s novim obilježjem građanske ekonomske historiografije. Najvećim dostignućem Ránki smatra približavanje historije i ekonomije i to kod najnovijih strujanja francuskih »analista« i njihove kvantitativne metode, američke škole i nekih pitanja marksističke ekonomske historije: zakonitosti, vremena i prostora. Polazno stajalište autora jest da »čista« ekonomska historija ne postoji. »Ekonomska historija istražuje

SVEUČILISTE U ZAGREBU — INSTITUT ZA HRVATSKU POVIJEST

INSTITUTE OF CROATIAN HISTORY
ИНСТИТУТ ХОРВАТСКОЙ ИСТОРИИ

RADOVI

VOL. 18

ZAGREB

1985.

Izdavač: Sveučilište u Zagrebu — Centar za povijesne znanosti
Odjel za hrvatsku povijest

UREDNIČKI ODBOR

Branka BOBAN, Zagreb, Mirjana GROSS, Zagreb, Josip LUČIĆ, Zagreb, Marijan MATICKA, Zagreb, Ivan OČAK, Zagreb, Tomislav RAUKAR, Zagreb, Petar STRČIĆ, Zagreb

GLAVNI I ODGOVORNI UREDNIK

Josip LUČIĆ, Zagreb

Adresa uredništva: Centar za povijesne znanosti — Odjel za hrvatsku povijest,
Zagreb, Krčka 1

Časopis izlazi jednom godišnje

Cijena ovog broja iznosi 600 din

Izdavanje časopisa sufinancira Samoupravna interesna zajednica za znanstveni rad SR Hrvatske - VII.

Rješenjem Republičkog komiteta za prosvjetu, kulturu, fizičku i tehničku kulturu SR Hrvatske br. 6859/1 od 5. X. 1982. časopis »Radovi« oslobođeni su plaćanja poreza na promet proizvoda.

Časopis je registriran u Republičkom komitetu za informiranje SR Hrvatske pod br. UP-547/2 — 84 — 1984.

RADOVI 18

Za izdavača
Prof. dr *Josip Adamček*

Lektor
Ivan Tolj

Korektor i tehnički urednik
Franjo Čuješ

SURADNICI U OVOM BROJU

AGIČIĆ Damir, student, Filozofski fakultet Zagreb
BOBAN mr Branka, Centar za povijesne znanosti Sveučilišta, Krčka 1 Zagreb
BOBAN dr Ljubo, Filozofski fakultet Zagreb
BUDAK mr Neven, Filozofski fakultet Zagreb
BUŽIĆ-BOŽANČIĆ dr Danica, Poljana kralja Tomislava 3, Split
ĐURIĆ Vesna, student, Filozofski fakultet Zagreb
FILIPOVIĆ Klara, Šestinski vijenac 22, Zagreb
GOLDSTEIN mr Ivo, Filozofski fakultet Zagreb
GROSS dr Mirjana, Britanski trg 12, Zagreb
KARDUM mr Livia, Fakultet političkih nauka Zagreb
KLOPČIĆ Franc, Linhartova 62, Ljubljana
KUDELIĆ Zlatko, Turinina 4, Zagreb
LUČIĆ dr Josip, Centar za povijesne znanosti Sveučilišta, Krčka 1 Zagreb
MIJATOVIĆ Anđelko, P. Togliatija 12, Susedgrad, Zagreb
MIROŠEVIĆ mr Franko, Zavod za prosvjetno-pedagošku službu SRH, Zagreb
NIKOLANCI Mladen, B. Ivanovića 10, Split
OČAK dr Ivan, Centar za povijesne znanosti Sveučilišta Krčka 1, Zagreb
PAVLIČEVIĆ dr Dragutin, Centar za povijesne znanosti Sveučilišta, Krčka 1, Zagreb
PEKIĆ mr Milenko, Naučna biblioteka, Zadar
PERIČIĆ dr Šime, Zavod JAZU, Obala oktobarske revolucije 8, Zadar
PRELENDER Ivica, Iza Roka 1, Dubrovnik
STANČIĆ dr Nikša, Filozofski fakultet Zagreb
STRČIĆ dr Mirjana, Kumičićeva 42, Rijeka
STRČIĆ Petar, Arhiv Hrvatske, Zagreb
STUBLIĆ Zlatko, Vlašićka 12, Zagreb
ŠANTEK Darko, Trnac 29, Zagreb
ŠVAB mr Mladen, Leksikografski zavod »Miroslav Krleža«, Zagreb
TARADŽIĆ Branka, student, Filozofski fakultet Zagreb
VRANJEŠ-SOLJAN mr Božena, Centar za povijesne znanosti Sveučilišta Krčka 1 Zagreb
ZORIĆ Damir, Salopekova 18, Zagreb